

APIE V. JUKNAITĖS KNYGĄ „IŠSIDUOSI. BALSU“

Vandos Juknaitės knyga „Išsiduosi. Balsu“ savo sandara yra daugialypė. Į ją sudėti per nepriklausomybės dešimtmetį rašyti straipsniai, esė, interviu, jie ir atskleidžia V. Juknaitės santykį su žmogumi negailestingame permainų pasaulyje.

„Išsiduosi. Balsu“ – tai pačios V. Juknaitės patirtis dirbant su gatvės vaikais ir nepalankus visuomenės bei valstybės struktūrų požiūris į savanoriškai prisiimtą žmogaus įsipareigojimą pamatyti ir padėti labiausiai gyvenimo nuskriaustam: „Tada nežinojau, kad paėmusi už rankos Vasią, aš visiems laikams, o norėčiau sakyti, vienam dešimtmečiui, peržengiu saugaus pasaulio ribas. Aš, moteris, iš saugios aukštosios mokyklos auditorijos žengiu kelis laiptelius žemyn. Į patį dugną. Ten, kur sunaikinamas beveik kiekvienas. Nors tuo metu man tai neatėjo net į galvą“ (p. 12).

Toks visai netikėtas mūsų literatūrai kūrinys, besiremiantis autentiška dokumentine medžiaga ir turintis meniškai organizuotą raišką, sunkiai leidžiasi įspraudžiamas į žinomus žanrinius rėmus. Žanriniu požiūriu šis kūrinys gal arčiausiai būtų autobiografinės literatūros, tačiau „Išsiduosi. Balsu“ jokių būdu negalima laikyti Vandos Juknaitės autobiografija, nuo autobiografijos šį kūrinį skiria tik grožinei literatūrai būdingas jo struktūrinis daugiaklodiškumas, savarankiškas pasakotojos-veikėjos balsas. Šalia faktinio lygmens kūrinyje veriasi visiškai savarankiškas ir nepriklausomas vaikų psichologijos lygmuo. Matomas ir pristatomas ne iš pasakotojos pozicijų, bet pats sau vienas.

Sunkiausia kalbant apie „Išsiduosi. Balsu“ yra suformuluoti jo problematiką, sujungti visus jame besiveriančius klodus į visumą. Bendriausia prasme – tai žmogaus stovėjimas šalia kito žmogaus, savo pasirinkimais, įsipareigojimais teigiantis, kad nėra nieko vertingesnio už žmogaus gyvenimą ir kad net labiausiai gyvenimo nuskriaustas ir paniekintas turi teisę į orią būtį.

Be išlygų įsipareigojusi savajam laikui, žvelgdama į žmogų, kurį negailestingai užgriuvo socialinės ir politinės permainos, V. Juknaitė „Išsiduosi. Balsu“ duoda apibendrintą gal paties sunkiausio iš visų būsimų nepriklausomybės dešimtmečių žmogaus egzistencijos vaizdą: „Mes galėjom jiems padėti labai nedaug. Naikinančioj laiko suirutėj tik būti šalia. Palaikyti ryšį.“ (p. 26).

Veriasi keli patirties lygmenys. Jie visi vienodai svarbūs, vienodai sukrečiantys. Vis dėlto patys svarbiausi yra du, susiję su vaikais ir organizuotomis valdžios struktūromis. Tai – lyg dvi pagrindinės kūrinio struktūrinės ašys, einančios šalia viena kitos, kol, pasirodžius neaišku ką reprezentuojančiai komisijai, grėsmingai susikryžiuoja, priversdamos pasakotoją-veikėją rinktis atsitraukimą ir pasyvią tylą. Pagrindinis apysakos patirties lygmuo susijęs su konstruktyviu darbu su vaikais, ugdantis gyvenimo aplinkybių paneigtą galimybę gyventi kitaip, kurti, konstruoti savo gyvenimą visko netekus, mokantis pamatyti savyje jėgą gyventi ir remtis ja. Formuojantis sąmoningą suvokimą, kad, nors ir netekęs pačios pagrindinės gyvenimo duotybės – artimųjų rūpesčio ir meilės, jis gali kitų padedamas išmokti kurti save ir savo gyvenimą.

Kitas ryškus „Išsiduosi. Balsu“ pasakotojos-veikėjos patirties lygmuo susijęs su destruktiviškai valdžios struktūrų įsikišimu į stovyklų darbą. Ši žlugdanti anoniminė jėga reprezentuoja iš praeities paveldėtą mentalitetą: kitaip galvojančią ir kitaip gyvenimą matančią transformuoti į teisių neturintį daiktą, kurį reikia bet kokia kaina pašalinti. Žmogus ne savo noru atsiduria tarp dviejų neapsakomo stiprumo kardinaliai priešingų jėgų – nors ir trapias, bet palaikomo, pastovaus ryšio su vaikais ir metodiško, racionaliai apgalvoto, destruktivaus šantažo. Patys pirmieji Lietuvoje pradėję socialinį darbą su visai netikėtai gyvenimo į dugną nustumtais pačiais silpniausiais, neturėdami jokių specialių žinių, bet skatinami suvokimo, vidinės būtinybės „parodyti vaikams gyvenimo vertę.

Stovyklos darbo grupės pastangomis „Mes parodėme, mes atvėrėme jų akis į jų nelaimę, kurią jie ir taip žinojo, bet ji nebuvo tokia skaudi“ (p. 22). Šis darbo, buvimo su vaikais lygmuo atveria didžiąją gyvenimo paslaptį, kurią taip sunku įvardyti žodžiais, bet padedamas kitam žmogus daugiausiai padeda sau ir lieka dėkingas už šią netikėtą pagalbą: „Turbūt buvau dar silpnesnė už juos, kad laikiausi jų. [...] Reikėjo ko nors laikytis. Ir tas kas nors buvo vaikai. Jie į gera atsakydavo geru, į tiesą – tiesa, ir kai sakau, kad tikiu žmogumi, iš karto pagalvoju apie juos“ (p. 30).

Kita knygos dalis – interviu, esė, straipsniai „Lietuvos ryte“, jų istorijos fragmentas, patvirtinantis žmogaus-daikto mentaliteto gajumą išoriškai jau dešimtmetis laisvoje Lietuvoje. Visuose šiuose rašiniuose pati ryškiausia V. Juknaitės pozicija – modernus, šiuolaikiškas žmogus privalo prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, savo gyvenimą ir poelgius. Dažnas mūsų pasijuto netikėtai užkluptas, nepasirengęs atsakingai būčiai, kuri neįmanoma, kai tarpusavio santykių kultūroje dominuoja emocinis santykis su savimi pačiais ir pasauliu, taikliai V. Juknaitės įvardytas esė „Apie vieną būtinybę“: „Jausmintis, užjausti, baisytis ir nematyti to, ką darai. Tas nelemtas gilus ir stiprus emocinis santykis su pasauliu, be įvardijimo sau pačiam – ką aš darau? Atsakyti į šį klausimą labai sunku, neiškėlus klausimo – kas aš esu? Be klausimo – kas aš esu – laisvė neįmanoma apskritai“ (p. 152).

Visi V. Juknaitės rašiniai yra pažymėti ypatingu jos išžiūrėjimu į galimą, jau įvykusį ar civilizacijos atmestą tapsmą žmogumi. „Išsiduosi. Balsu“ užpildo grožinių kūrinių apie nepriklausomybės dešimtmetį stygių gebėjimu priklausyti savajam laikui, būti jam įsipareigojus, žvelgti į jį iš šalies, ir tik su vienai V. Juknaitei būdinga moteriška refleksijos jėga atverti pačias esmines egzistencines žmogaus ir jo laiko sankirtas, naikinančias, žlugdančias, o kartu ir formuojančias žmogų. **Pagal Gitanos Vanagaitės straipsnį („Šiaurės Atėnai“ 2003-03-12)**